

УДК 336

Н.Я. Мартишко, здобувач

Тернопільський національний економічний університет

**ПОЛІСИСТЕМНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ,
МІСЦЕ ТА РОЛЬ СТРАХОВОГО РИНКУ В НЬОМУ**

N.Ia.Martyshko

Ternopil National Economic University

**POLYSYSTEMACITY OF THE FINANCIAL MARKET,
THE PLACE AND ROLE OF THE INSURANCE MARKET IN IT**

В статті розглядається сутність і будова фінансового ринку, проаналізовано явище полісистемності, а також визначено роль і місце страхового ринку в складі фінансового ринку.

Ключові слова: фінансовий ринок, полісистемність, страховий ринок, фінансова послуга, ринок фінансових послуг.

The essence and structure of the financial market was reviewed in the article, the system diversity fact was analyzed, and also, the role and place of insurance market within the financial market were observed.

Keywords: financial market, system diversity, insurance market, financial service, financial service market.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Із розвитком ринкових відносин та ліквідацією державної монополії на розподіл фінансових ресурсів в економіці України дедалі більшу роль відіграє фінансовий ринок. Він поступово стає основним джерелом грошових коштів для фінансування усіх секторів економіки. Саме на фінансовому ринку зустрічаються суб'єкти господарювання, які мають тимчасово вільні ресурси і суб'єкти, які відчувають потребу у таких ресурсах, а фінансовий ринок створює сприятливі умови для їх розподілу.

Аналіз досліджень та публікацій. В сучасній українській науці активно досліджується питання сутності фінансового ринку та його будови. Серед українських науковців, які займаються вивченням цього питання, можемо відзначити В.М. Опаріна, В.М. Шелудька, І.О. Школьник, С.М. Еша, В.П. Ходаківську та В.В. Беляєва.

Постановка завданнями. Однак в економічній науці досі тривають дискусії щодо будови фінансового ринку та його структури, зокрема щодо віднесення страхового ринку до його складу. Тому метою цієї статті є дослідження сутності та будови фінансового ринку, а також обґрунтування місця страхового ринку в його складі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри те, що фінансовий ринок постійно досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними економістами, серед них не сформувалось єдиного визначення поняття «фінансовий ринок». Найпростіше визначення, на нашу думку, належить відомому американському вченому Ф. Мішкіну. Він характеризує фінансовий ринок як ринок, на якому здійснюється розподіл ресурсів від людей, які мають їх в надлишку, до людей, яким їх не вистачає [1, 24].

Вивчення поглядів українських економістів дозволяє ствердити, що на підставі визначення поняття «фінансовий ринок» їх можна поділити на дві групи. До першої ми відносимо В.М. Опаріна [2, 207], В.М. Шелудька [3, 11], В.П. Ходаківську та В.В. Беляєва [4, 18], І.О. Школьник [5, 15], які розглядають фінансовий ринок як відносини, пов'язані з процесами купівлі–продажу фінансових ресурсів. Різниця в їх визначеннях полягає в тому, що В.М. Опарін застосовує термін «обмінно – перерозподільчі відносини», В.М. Шелудько вживає термін «економічні та правові відносини», В.П. Ходаківська та В.В. Беляєв – термін «всю систему економічних відносин», а І.О. Школьник – «сукупність економічних відносин».

Друга група економістів розглядає фінансовий ринок не як відносини, а як сукупність певних фінансових інститутів, в яких або завдяки яким виникають і реалізуються відносини купівлі–продажу фінансових ресурсів. Цієї думки дотримується А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк та Т.С. Смовженко [6, 396-397], а також В.М. Іванов [7, 3]. Як і у попередньої групи економістів, у їх визначеннях є певні термінологічні відмінності, наприклад, В.М. Іванов вважає, що фінансовий ринок – це «місце купівлі–продажу фінансових ресурсів і сукупність інститутів, які забезпечують їхній обіг» [7, 3].

На нашу думку, більш правильним є визначення першої групи економістів, оскільки воно відповідає характеристиці фінансів, а ототожнювати фінансовий ринок з його інституціями недоцільно. Тому можемо ствердити, що фінансовий ринок є системою економічних відносин, які пов'язані з концентрацією, розподілом і перерозподілом фінансових ресурсів.

Велика різноманітність операцій, які здійснюються на фінансовому ринку, і недостатня їх класифікація зумовила відсутність в українській економічній науці єдиного погляду щодо складу фінансового ринку.

Український економіст С.В. Мочерний стверджує, що однією з найважливіших характеристик будь-якого ринку є його полісистемність. Учений має на увазі, що загальний ринок складається з окремих ринків найбільш значних товарів і послуг, а ті ринки, в свою чергу, складаються з окремих, але пов'язаних між собою часткових ринків, які часто називають сегментами, що теж поділені на більш вузькі мікросегменти (ринки). Спрощено полісистемність ринку та роль фінансового ринку в ринковій економіці можемо зобразити такою схемою (рис.1).

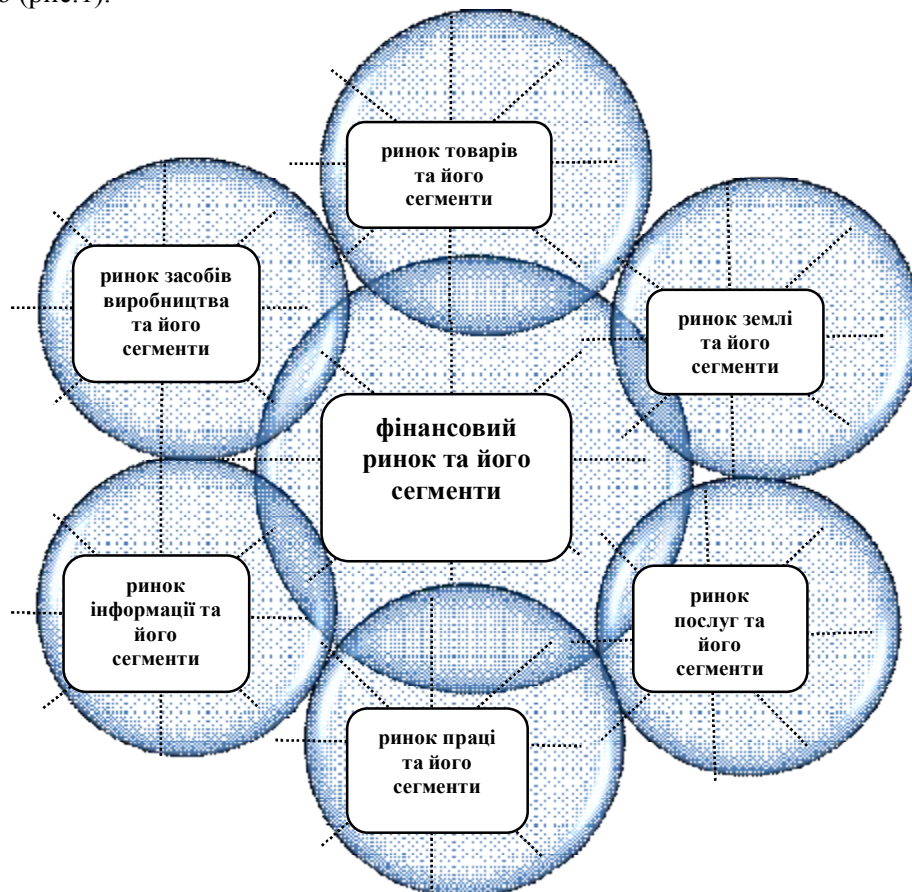

Рис. 1. Місце фінансового ринку в ринковій економіці

Рисунок 1 свідчить про те, що провідну роль серед усіх ринків відіграє фінансовий ринок – він пов'язує їх, надаючи їм грошово–розрахункові, фінансові, кредитні та страхові послуги. Крім цього, і фінансовий ринок є полісистемним утворенням та складається з окремих ринків.

Щодо будови фінансового ринку, тобто його складових частин, які виступають окремими

ринками, в українській економічній науці існує дві основні думки. Прихильники першої, до котрих належить О.Д. Василик, С.М. Еш та І.О. Школьник, у складі фінансового ринку виділяють чотири основні складові, тобто чотири ринки – цінних паперів (фондовий ринок), валютний ринок, ринок кредитних ресурсів та ринок фінансових послуг.¹ Ця група учених вважає страховий ринок ринком фінансових послуг.

Прихильники іншої думки В.П. Ходаківська та В.В. Беляєв, крім зазначених ринків, виділяють також страховий ринок як окремий сегмент фінансового ринку [4, 62]. Не виключено, що саме з цього приводу І.О. Школьник зауважує, що «ряд вітчизняних авторів розглядають страховий ринок як елемент фінансового ринку, але, на наш погляд, – це специфічний ринок, який має бути відособлений і розглядатися окремо» [5, 46].

Отже, обидві групи дослідників не заперечують наявності страхового ринку в складі фінансового ринку, але перша група вчених вважає, що він належить до нього через ринок фінансових послуг, а другі – що він є окремим елементом фінансового ринку. На нашу думку, це не дуже суттєва різниця. Головне, що усі економісти вважають страховий ринок складовою фінансового ринку. Просто заради об'єктивності потрібно визначитися, де місце страхового ринку більш логічне – у складі ринку фінансових послуг чи безпосередньо в складі фінансового ринку.

За економічною природою, страхування є послугою, причому так званою «ідеальною» послугою, яку неможливо відчутити на дотик та побачити. Такий характер страхування робить його подібним до інших нематеріальних послуг, які надаються банками, ломбардами, кредитними спілками, інвестиційними фондами та іншими інституціями подібного характеру і тому страхування доцільно розглядати саме як фінансову послугу.

Ринок фінансових послуг в Україні формувався поступово. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» був прийнятий лише у 2001 році. В ньому знаходяться два важливих визначення: «фінансова послуга» та «ринок фінансових послуг», а також наведений перелік послуг, які вважаються фінансовими.

Згідно з цим Законом «фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [9, ст. 1]. Ринки фінансових послуг – «це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання нових фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів» [9, ст. 1]. У статті 4 цього Закону наведений перелік фінансових послуг серед котрих в пункті 9 названі «послуги в сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення» [9, ст. 1].

На нашу думку, законодавством правильно врахована економічна природа страхування, адже страхові послуги належать до розряду фінансових і надаються на ринку фінансових послуг.

Враховуючи вище зазначене, будову фінансового ринку можна зобразити у вигляді такої схеми (рис. 2).

¹ Крім зазначених ринків С.М.Еш відносить до фінансового ринку також ринок золота і дорогоцінних металів та ринок нерухомості [8, с.29], а І.О. Школьник – ринок похідних фінансових інструментів та депозитний ринок [5, с. 47]

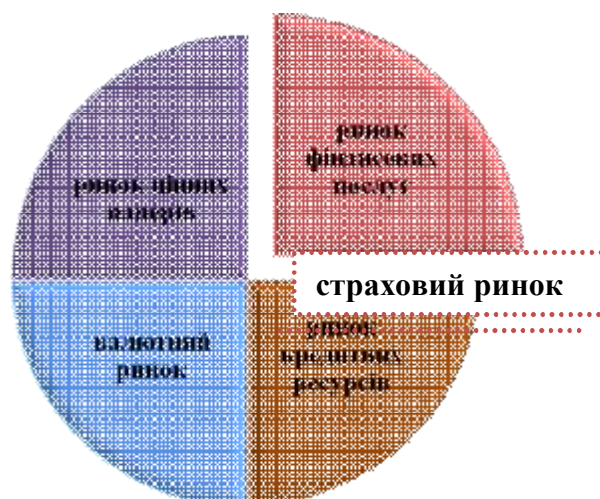

Рис. 2. Складові фінансового ринку

Рисунок 2 свідчить про те, що фінансовий ринок є полісистемним утворенням та складається з ринку кредитних ресурсів, валютного ринку, ринку цінних паперів та ринку фінансових послуг. Страховий ринок належить до складу ринку фінансових послуг та відіграє значну роль. Це підтверджується даними Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2009–2011 роки, згідно з якими за активами на українському ринку фінансових послуг частка страхового ринку становить понад 60 відсотків (рис. 3).

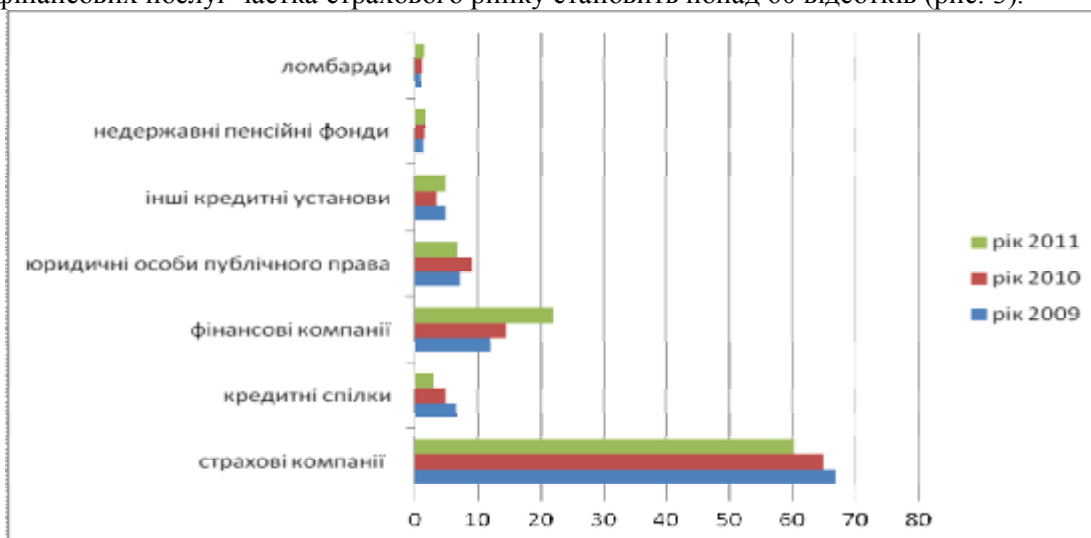

Рис. 3. Частка страхового ринку України на ринку фінансових послуг за активами у 2009 – 2011 роках, %*

Побудовано автором за даними річних звітів Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2009–2011 роки (<http://dfp.gov.ua>)

Що таке страховий ринок і як визначають його сутність українські науковці?

Досліджуючи сутність страхового ринку, в першу чергу необхідно підкреслити, що українська страхова наука, як і страховий ринок України, розпочали формуватися лише трохи більше 20 років тому. Розглядаючи погляди вітчизняних науковців на страховий ринок, слід зазначити, що на думку В.Д. Базилевича, страховий ринок – це «цілісна система економічних відносин, що виникає в процесі купівлі-продажу специфічного товару – страхового захисту, і в межах якого виникає попит і пропозиція, встановлюється ціна на даний товар» [10, 38].

У той же час В.М. Фурман вважає, що страховий ринок – це «система стійких

економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, а також страховиками і регуляторними органами, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховування, що матеріалізується у страхових, перестраховувальних та супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню» [11, 127–128].

Проте більш ґрунтовним є дослідження страхового ринку О.О. Гаманкової, де автор пояснює одразу два терміни – «страховий ринок» та «ринок страхових послуг» і висвітлює різницю між ними. О.О. Гаманкова вважає, що термін «страховий ринок» є ширшим, ніж термін «ринок страхових послуг». На її думку, страховий ринок – це «сфера обмінно-розподільчих фінансових відносин, які складаються між страхувальниками (застрахованими особами, вигодонабувачами, перестраховувальниками) щодо страхового захисту їхніх майнових інтересів, і страховиками (перестраховиками), котрі забезпечують такий захист за певну плату (страхову премію) за рахунок грошових фондів у вигляді власного та залученого страхового капіталу» [12, 101].

Сутність ринку страхових послуг О.О. Гаманкова виводить з економічної природи страхової послуги і пропонує розглядати його як «особливу сферу розподільчих та обмінних грошових відносин, що виникають на ринку фінансових послуг між страховиками та страхувальниками з приводу купівлі-продажу послуг зі страхового захисту» [12, 101].

Порівнюючи визначення страхового ринку названих трьох економістів, можемо виділити у них головне. У В.Д. Базилевича та В.М. Фурмана страховий ринок – це «система економічних відносин», у О.О. Гаманкової – це «сфера обмінно-розподільчих фінансових відносин». Таким чином, цитовані автори розглядають страховий ринок як економічні відносини з приводу купівлі страхових продуктів і отримання страхових сум чи страхових відшкодувань. Практично суттєвої різниці в їх поглядах немає, формулювання визначень відрізняються лише переліком учасників страхових відносин. Ми поділяємо їхні погляди і загалом вважаємо, що страховий ринок – це економічні відносини між учасниками процесів страхування і здійснення інвестиційних та інших господарських операцій, які необхідні для виконання зобов'язань страховиків перед страхувальниками та застрахованими особами.

Якщо продовжувати тему полісистемності, то страховий ринок теж відповідає цьому принципу і складається з окремих ринків. Виходячи з основних видів страхових операцій, страховий ринок можна поділити на три великі ринки – загального (ризикового) страхування, страхування життя і перестраховування [13, 61]. Економісти В.П. Ходаківська та В.В. Беляєв виділяють у ньому п'ять окремих ринків – добровільного страхування майна, добровільного особистого страхування, добровільного страхування відповідальності, обов'язкового страхування та ринок ануїтетів [4, 62].

На підставі законодавчих класифікацій страховий ринок можна поділити також на дві частини – добровільне та обов'язкове страхування, причому за видами в першій частині може бути 22 сегменти, а в другій – 40 сегментів [14, ст. 6 і 7].

У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що фінансовий ринок – це складна і взаємозалежна система. Завдяки йому проводиться обмін продукцією та послугами між учасниками всіх ринків, нагромаджуються кошти для подальшого розвитку, надаються кредити, створюються резервні та страхові фонди для ліквідації наслідків стихійних явищ, аварій та катастроф. Фінансовий ринок складається з окремих ринків: кредитного, валютного, ринку цінних паперів та ринку фінансових послуг, які, в свою чергу, теж поділяються на окремі ринки (сегменти). Страховий ринок входить до його складу через ринок фінансових послуг, про що свідчить сама природа страхування як нематеріальної послуги та Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», який відносить страхові послуги до розряду фінансових.

Список літератури

1. Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. Учебное пособие для вузов / Пер. с англ. Д.В. Виноградова под ред. М.Е. Дорошенко. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 820 с.

2. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник / В.М. Опарін. – 2е вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
3. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підруч. / В.М. Шелудько. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
4. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: навч. посібник / В.П. Ходаківська, В.В. Беляєв. – К.: ЦУЛ, 2002. – 616 с.
5. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку. Монографія / І.О. Школьник. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
6. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк та Т.С. Смовженко. – [3-тє вид., випр. та доп.]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 587 с.
7. Иванов В.М. Финансовый рынок: конспект лекций / В.М. Иванов. – К.: МАУП, 1999. – 112 с.
8. Еш С.М. Фінансовий ринок: навч. посіб. / С.М. Еш. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]: закон України від 12.07.2001 № 2664 – III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
10. Базилевич В.Д. Страховий ринок України / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 1998. – 374 с.
11. Фурман В.М. Особливості та сутність страхового ринку // Фінанси України. – 2005. – №11.
12. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
13. Шумелда Я.П. Страхування: Навчальний посібник / Я.П. Шумелда. – Видання друге, розширене. – К.: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2007. – 384 с.
14. Про страхування [Електронний ресурс]: закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
15. Мочерний С.В. Політична економія: навч. посібник / С.В. Мочерний. – К.: Знання-Прес – Прес, 2002. – 687 с.
16. Василик О.Д. Теорія фінансів: підруч. / О.Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2013